

O slovenskem narečnem *kri*, *kr(i)vesa* ‘kri, krvi’ ali o prvotnem sklanjatvenem vzorcu praslovanskega **kry* ‘kri’

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

Ob eksternem indoevropskem gradivu (sti. *kravís-* s ‘surovo, krvavo meso’, gr. κρέας s, Red κρέως ‘meso’, lat. *cruor* m, Red *cruōris* ‘kri’) tudi interno slovansko, predvsem slovensko (knjižno in narečno), vodi k razlagi, da je bil praslovanski samostalnik za kri **kry*, Red **krъve* prvotno osnova srednjega spola na *-s-*.

Ključne besede: praslovanščina, slovenščina, slovenska narečja, slovenska leksika, osnove na *-s-*, sklanjatev

Slovenian dialect *kri*, *kr(i)vesa* ‘blood’: The original declension pattern of Proto-Slavic **kry* ‘blood’

Alongside external Indo-European material (Skt. *kravís-* n. ‘raw, bloody meat’, Gk. κρέας n., Gsg κρέως ‘meat’, Lat. *cruor* m., Gsg *cruōris* ‘blood’), internal Slavic material, especially Slovenian (standard and dialect), leads to the conclusion that the Proto-Slavic noun for ‘blood’ **kry*, Gsg **krъve* was originally a neuter *s-*-stem noun.

Keywords: Proto-Slavic, Slovenian, Slovenian dialects, Slovenian lexicon, *s-*-stems, declension

1 Slovensko knjižno *krî* kot izjema ijevске sklanjatve

V knjižni slovenščini je samostalnik ženskega spola *krî* zaradi tvorbe stransko-sklonskih oblik (prim. Red *krvî*, DMed *krîvi*, Oed *krvîjô*) in morda tudi zaradi enake imenovalniške in tožilniške oblike *krî* uvrščen v drugo žensko ijevsko sklanjatev tipa *nôč* < psl. **nōt’b ž ‘nox’*, čeprav s primerjalnega stališča ni kot *nôč*, *kôst* ... star ijevski samostalnik, pri katerih je enakost med imenovalnikom in tožilnikom ednine posledica fonetičnega razvoja na prehodu iz praindoevropsčine v praslovanščino:

pide. nar.		psl.	
Ied	<i>*nokъti-s</i>	>	<i>*nōt’b ‘nôč’</i>
Ted	<i>*nokъti-m</i>	>	<i>*nōt’b</i>

1.1 Praslovansko *kry, Red *krъve < praindoevropsko *kruH₂-s, Red *kruH₂-es?

Slovensko *kri* je fonetični refleks psl. *kry, oblike, ki je kot imenovalnik ednine izpričana le še v hrv. čak. *kri* (Cres, Omišalj, Vrbnik; Tentor 1950: 76), stp. *kry*, slovin. *krā* in plb. *krāi* (ESJS: 6, 377), med slovanskimi jeziki pa ima samo v knjižni slovenščini in v pretežnem delu slovenskih narečij in govorov tudi vlogo tožilnika ednine, kar je nepričakovano in nenavadno, če vemo, da se v drugih slovanskih jezikih in delu slovenskih vzhodnih obrobni govora za imenovalnik in tožilnik ednine uporablja refleks psl. Ted *krъvb, prim. stesl. *krъvb*, hrv. *křv*, mak. *krv*, blg. *krъv*, r. *króvb*, br. *krouř*, ukr. *krov*, p. *krew*, č. *krev*, slš. *krv*, gl. *krej*, dl. *kšej*. Iz formalnega razmerja med Ied *kry in Ted *krъvb, rabe tožilniške oblike *krъvb tudi v imenovalniku ednine, roditelnicov tipa stesl. *krъve* in seveda ženskega spola samostalnika se zato sklepa, da je splošnoslovanski samostalnik za *kri* v praslovanščini spadal v sklanjatev na dolgi *ū*, po kateri so se sklanjali samostalniki ženskega spola *svekry 'moževa mati', *žbrny 'mlinski kamen', *čbrky 'cerkev', *buky 'bukev', *smoky 'smokva' ..., ki nadaljujejo praindoevropsko konzonantno sklanjatev na laringal, npr.

	psl.			pide.	sti.
Ied	* <i>kry</i>	* <i>svekry</i>	* <i>žbrny</i>	*- <i>uH-s</i>	<i>bhū-s</i> ¹
Red	* <i>krъve</i>	* <i>svekръve</i>	* <i>žbrпъve</i>	*- <i>uH-es</i>	<i>bhuv-as</i>
Ded	* <i>krъvi</i>	* <i>svekръvi</i>	* <i>žbrпъvi</i>	*- <i>uH-ej</i>	<i>bhuv-e</i>
Ted	* <i>krъvb</i>	* <i>svekръvb</i>	* <i>žbrпъvb</i>	*- <i>uH-ŋ</i>	<i>bhuv-am</i>

To dosedanjo razlago samostalnika ob večinskem internem slovanskem gradivu lahko potrjuje tudi eksterna evidenca, saj je pide. korenski samostalnik ženskega spola *kruH₂ mogoče prepoznati v av. *xrū-* ž 'krvavo surovo meso' (Pokorny 1959: 621).²

2 Zahodnoslovensko narečno *kri*, Red *kr(i)vesa* 'kri'

Če brez komentarja preidem podatek, da je v bolgarščini refleks akuzativnega izvora *krъv* večinsko ženskega slovničnega spola, v govoru kraja Novo Selo (Vidinsko) pa moškega³ tako kot v srb. nar. *křv*, Red *křva* 'kri' ob *křv*, Red *křvi* (Elezović 1932: 324), se taki razlagi izhodiščnega psl. leksema za *kri* zoperstavlja predvsem slovensko gradivo, ker se refleks predpostavljenega praslovenskega samostalnika na *-*y* ne obnaša enako kot vsi drugi refleksi praslovenskih samostalnikov na *-*y*. Ti tako kot v večini drugih slovanskih jezikov kažejo na sistemski prehod tožilniške oblike tudi v imenovalniško (psl. Ied *svekry, Ted *svekръvb → ITed *svekръvb > sln. *svekrv* (Megiser)) in tudi njen prehod v ajevsko sklanjatev (npr. sln. *svekrva*).

¹ Samostalnik ženskega spola pomeni 'svet'.

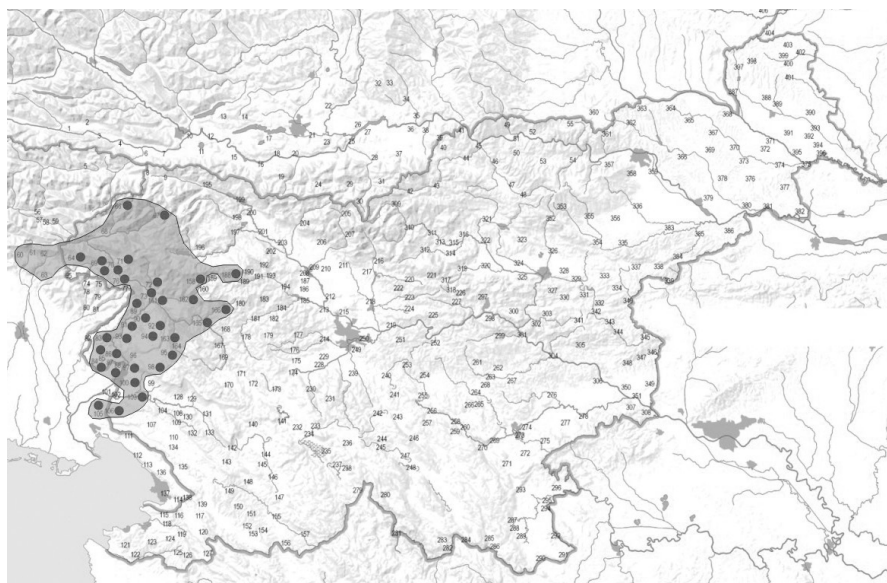
² O domnevi, da to morda le ni korenski samostalnik, ampak tematski iz pide. **kruH₂-o-*, NIL 2008: 444, 445 op. 4.

³ Podatek povzemam iz ÈSSJa: 13, 67.

Ajevska sklanjatev tega psl. samostalnika v slovenščini ni potrjena nikjer, re-fleks Ted **krъvbъ* pa se tudi kot imenovalnik uporablja le na vzhodnem obrobem območju,⁴ na večini preostalega pa je raba ravno obratna in refleks imenovalniške oblike **kry* nastopa tudi v vlogi tožilnika ednine. Glede take rabe se samostalnik obnaša, kot da bi v slovenščini odražal samostalnik srednjega spola in ne ženskega, kot se razlaga. Ta slovanski samostalnik indoevropskega izvora ima ob omenjenem znaku, ki ga uvršča med samostalnike srednjega spola, v slovenščini še enega.

Na slovenskem skrajnem zahodnem območju, ki se razteza od terskega narečja prek obsoškega narečja, briškega in banjškega govora v kraško, tolminsko, cerkljansko in selško narečje in je na severu omejeno z narečno točko Log po Mangartom,

Areal rabe osnove na *-s-* v slovenščini⁵

Na karti so predstavljeni kraji 35 narečnih točk z rabo osnove na *-s-* (po podatkih gradiva za projekt SLA). Ker Baudouinovo gradivo prav tako potrjuje njeno rabo, je areal povečan za tersko narečje.

⁴ Refleks **krъvbъ* v imenovalniško-tožilniški rabi je po podatkih iz SLA izpričan v govorih krajev Osilnica, Delač, Banjaloka, Spodnja Bilpa, Predgrad, Stari trg ob Kolpi, Dragovanja vas, Dragatuš, Vinica, Preloka, Adlešiči, Vavpča vas, Podzemelj, Grm pri Podzemlju, Metlika, Velika Dolina, Dobovec pri Rogatcu (tu še vedno obstaja tudi refleks iz **kry* v imenovalniški in tožilniški rabi), Zgornja Sušica – Bizeljsko (tu še vedno obstaja tudi refleks iz **kry* v imenovalniški in tožilniški rabi), Črešnjenci, Videm ob Ščavnici, Veržej, Križevci pri Ljutomeru, Bučkovci, Ljutomer, Gibina, Sveti Tomaž, Miklavž pri Ormožu, Ormož, Središče ob Dravi, Beltinci, Gornilica, Nedelica, Velika Polana, Gornja Bistrica, Hotiza, Grad, Gornji Petrovci.

⁵ Karto je izdelala kolegica dialektologinja dr. Kamen Kenda-Jež, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

na jugu z narečno točko Doberdob, na zahodu s terskim narečjem⁶ in na vzhodu z Zgornjo Sorico, se pri sklanjatvi samostalnika *kri* ob refleksu ITed **kry* stransko-sklonske oblike tvorijo tudi iz osnove na *-s-*.

Iz vsega razpoložljivega gradiva, narečnega in historičnega,⁷ je razvidno, da se iz osnove na *-s-* tvorijo rodilnik, dajalnik, mestnik in orodnik, torej vsi stranski skloni, v gradivu za SLA pa se raba osnove na *-s-* potrjuje v naslednjih 35 narečnih točkah: Pregled evidence rabe osnove na *-s-* po listkovnem gradivu za SLA^{8, 9}

	ITed	Red	Ded	Med	Oed
1. Log pod Mang. (66)	<i>krî</i>	<i>kr̥biḗsa</i> ¹⁰	∅	∅	<i>s k̥rbijó</i>
	<i>krî</i>	<i>k̥rb̥iēs̥/k̥arjâ</i>	∅	<i>tu k̥rb̥iēs̥</i>	<i>s k̥rb̥iēs̥em</i>
2. Trenta (67)	<i>krî</i>	<i>k̥arjâ</i>	∅	<i>tu k̥rb̥es̥</i>	<i>s k̥rb̥es̥am</i>
	<i>krî</i>	<i>k̥rjâ/k̥arjâ</i>	∅	<i>tu k̥rb̥es̥</i>	∅
3. Kred (69)	<i>kri</i>	<i>k̥arb̥iēs̥</i>	∅	<i>tu k̥arb̥iēs̥</i>	<i>k̥arb̥ijó</i>
4. Kobarid (70)	<i>krî</i>	<i>dobr̥e k̥arb̥iās̥</i>	∅	<i>u k̥arb̥iās̥</i>	<i>s k̥arb̥ijó/s k̥arb̥i̯s̥am</i>
5. Drežnica (71)	<i>kri</i>	<i>k̥arb̥iēs̥â</i>	∅	∅	∅
6. Zatulmin (72)	<i>krî</i>	<i>k̥arjâ/k̥arb̥iēs̥</i>	∅	<i>p̥ar k̥arb̥iēs̥</i>	<i>s k̥arjâm</i>
7. Čiginj (73)	<i>kri</i>	<i>k̥arb̥iēs̥</i>	∅	<i>u k̥arb̥iēs̥</i>	<i>s k̥arb̥iēs̥am</i>
8. Brdice pri Kožb. (83)	<i>krî</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	∅	∅	∅
9. Medana (84)	<i>krî</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	∅	∅	<i>s k̥arv̥ēs̥an</i>
10. Kozana (85)	<i>krî</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	<i>k̥arv̥esu</i>	<i>k̥arv̥esu</i>	<i>k̥arv̥ēs̥am</i>
11. Kojško (86)	<i>krî</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	∅	∅	<i>s k̥arv̥ēs̥am</i>
12. Oslavlje (88)	<i>krî</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	<i>k̥arv̥esu</i>	<i>k̥arv̥esu</i>	<i>k̥arv̥ēs̥am</i>
13. Ročinj (89)	<i>kri</i>	<i>k̥arv̥ēs̥a</i>	∅	∅	<i>s k̥rv̥jó/ s k̥arb̥ēs̥om</i>
14. Avče (90)	<i>krî</i>	<i>k̥r̥ev̥ēs̥a</i>	∅	∅	∅

⁶ Podatek, da se tudi v terskem narečju pojavlja osnova *krves-*, imam iz gradiva Baudouina de Courtenayja: Red *ót k̥arv̥é / ót k̥arv̥æ̯s̥* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361). Tersko gradivo, zbrano za projekt SLA, takega podatka ne vsebuje, prav tako tudi ne tersko gradivo, ki ga je zbral Merku MDT.

⁷ Orodnik ednine *s kriv̥ēs̥an om̥òsane* 's krvjo umazane' se pojavlja tudi v Attemsovih pridigah iz sredine 18. stoletja (Attems 1993: 52, 55 op. 3, 172). Sklanjatveni vzorec *krî*, *krv̥ēs̥a*, *krv̥esu* pa je uporabljal tudi Tolminec, pisatelj Ivan Pregelj (Dolenc 1984: 66). Internetna poizvedba je pokazala, da se osnova *krves-* ohranja tudi v govorici mlajših generacij. Na zdravniškem forumu na spletni strani <http://www.zdravniski-nasveti.net/?sStran=forum&temaid=4617> sem 19. 3. 2011 prebrala pismo petindvajsetletnice, v katerem je dvakrat uporabila Red *krvesa*: *le madeže krvesa*, *kot en madež krvesa*.

⁸ V oklepaju navedena številka za krajem označuje številko narečne točke po gradivu za SLA. Krepko je označeno gradivo narečnih točk z osnovo na *-s-*, ki je bila evidentirana za vse stranske sklone. Po vprašalnici za SLA naj bi izvajalci na terenu pridobili vse edninske sklonske oblike samostalnika *kri*, a so odgovori večinoma defektivni, kar lahko pomeni, da se izvajalci napotkov niso držali ali pa je raba samostalnika dejansko omejena na nekatere sklone.

⁹ Gradivo, ki ga navajam iz SLA, v prispevku predstavljam v originalnih zapisih, ki zaradi večdesetletnega zbiranja odražajo različne tipe zapisovalnega uzusa narečnega gradiva, tj. od Ramovševe do nove nacionalne transkripcije.

¹⁰ Ta in druge oblike z *b* oz. *ḥ* namesto *v* v preglednici odražajo narečni razvoj *u > ḥ > b* pred prednjimi samoglasniki.

	ITed	Red	Ded	Med	Oed
15. Kanal (91)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>		<i>ø</i>	<i>s kərvěsəm</i>
16. Kal nad Kanal. (92)	<i>krî</i>	<i>kərběsa/kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
17. Deskle (93)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
18. Podlešče (Banjš.) (94)	<i>krî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kərvjěs¹¹</i>
19. Lokve (95)	<i>krî</i>	<i>kərvî's</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
20. Solkan (97)	<i>krî</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>s kərvjûa</i>
21. Trnovo (98)	<i>krî</i>	<i>kərvî'sa</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvî'se</i>	<i>zas kərvî'sam/kərvî'sju</i>
22. Šempeter/Gorica (100)	<i>krî</i>	<i>kərvî</i>	<i>kārvî</i>	<i>kārvî</i>	<i>kərvjûa</i>
	<i>krî</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasjua</i>
23. Renče (103)	<i>krî</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasju</i>
24. Doberdob (105)	<i>krî</i>	<i>kərvîasē</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvîasē</i>	<i>s kərvîasen</i>
25. Opatje selo (106)	<i>krî</i>	<i>kərvî'sa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
26. Rut v Baški gr. (158)	<i>krî</i>	<i>da kərvěša</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvěšu</i>	<i>ø</i>
27. Most na Soči (161)	<i>krî</i>	<i>kərbjěs</i>	<i>kərbjěs</i>	<i>pār kərbjěs</i>	<i>s kərbjěsam/s kərvjō</i>
	<i>krî</i>	<i>da kərbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
28. Grahovo ob Bači (162)	<i>krî</i>	<i>kərvjěs/kərvî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
29. Čepovan (163)	<i>ø</i>	<i>kərvjěs/kəbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
30. Šebrelje (165)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
31. Cerkno (166)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa/kərvî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
32. Zgornja Sorica (188)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>u kārø</i>	<i>ø</i>
33. Borjana pri Kob. (75a)	<i>krî</i>	<i>kərbjě(s)/kərbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
34. Tolmin (76)	<i>krî¹²</i>	<i>krijā¹³</i>	<i>ø</i>	<i>u kərbjěsu</i>	<i>s kərbjěsəm</i>
35. Breginj (64)	<i>krî</i>	<i>do krîbas</i>	<i>ø</i>	<i>tu kərvî</i>	<i>ø</i>

Popolni vzorec ITed *kri*, Red *krvesa*, Ded *krvesu*, Med *krvesu*, Oed *krvesom* je sicer redek, a izpričan (npr. v obsoški Kozani ITed *krî*, Red *kərvěsa*, Ded *kərvěsu*, Med *kərvěsu*, Oed *kərvěsəm* – SLA). Bolj pogosta pa je sklanjatev, kjer se ob refleksu ITed **kryv* v sklanjatvi osnova *krves-* izmenjuje z osnovo ženskega spola *krv-* tako, da je en stranski sklon tvorjen iz ene, drugi pa iz druge osnove (npr. v obsoškem Kredu ITed *krî*, Red *kərbjěs*, Med *tu kərbjěs*, Oed *kərbjō* – SLA; cerkljansko ITed

¹¹ Oblika je tako slovnično predstavljena v listkovnem gradivu, prof. Tine Logar, ki je gradivo za Podlešče zbral leta 1956, pa je tako slovnično ne označuje oz. je sploh ne označuje. Ker je taka oblika orodnika nenavadna, bi bilo možno pomisliti, da zapis predstavlja roditelj z reducirano obliko predloga *iz*, prim. npr. gradivo kraja Most na Soči z RDMed *kərbjěs* po ijevski sklanjatvi narečne osnove *kribes-* z reduciranim izglasnim *-i*. Ker pa so orodniki na *-i* pri samostalniku za kri znani na hrvaškem in srbskem območju (Jurišić 1973: 100), na slovenskem pa v nekaterih koroških krajih (npr. Libeliče ITed *krî*, Oed *s křvi*, Djekše ITed *qrî*, Oed *s qārji*, Belšak ITed *krî*, Oed *s kārvi*, Šentanel ITed *krî*, Oed *s kəru* itd. – SLA), se tak orodnik na *-i* lahko ohranja tudi v podleški obliki.

¹² V zvezi *ərdějče krî* 'rdeča kri' je samostalnik ženskega spola.

¹³ V zvezi *ərdějčya krijā* 'rdeče krvi' je samostalnik srednjega spola.

k'ri, Red *kər'wi*, Med *kər'więsu*,¹⁴ Oed *kər'wjuq* – Kenda-Jež 2002: 148), ali po vzorcu, da je za isti stranski sklon izpričana variantna oblika iz obeh osnov (npr. v banjškem Ročinju Ied *krí*, Red *kərvęsa*, Oed *s křvjó/s kərbęsom* – SLA; v obsoškem Mostu na Soči ITed *krî*, Red *křębîęs*, Ded *křębîęs*, Med *păr křębîęs*, Oed *s křębîęsam/s křvjô* – SLA; v tolminskem Grahovo ob Bači Red *kərv'ęs/kərvî* – SLA).

Ob tem nekateri govori z osnovo *krves-* kažejo na vnos osnove **kry-* iz sln. ITed *krî* v stranske sklone in taka sklonška oblika ni ženskega slovničnega spola, ampak srednjega¹⁵ (npr. na Bovškem ITed *kri:*, Red *kərxà:* < **krij-â*, Med (*ma*) *tu kri:besę* '(ima) v krvi' (Ivančič Kutin 2007);¹⁶ v Logu pod Mangartom Red *kərxâ* (ob *kərbîęsę*) – SLA; v Trenti *krî*, Red *kərxâ*, Med *tu křibęsę*, Oed *s křibesam* – SLA; v Zatoľminu ITed *kri*, Red *kərxâ/kərbîęs*, Med *păr kərbîęs*, Oed *s kərxám* (SLA) < **krij-om*; v Tolminu Red *ərdęč'ya křijâ*, Med *u kərb'ęsu*, Oed *s kərb'ęsam* – SLA). Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da refleks psl. **kry* na tem območju večinsko ni bil ženskega slovničnega spola.

Podoben oblikotvorni pojav je mogoče zaslediti na hrvaškem Cresu, le da so tu oblike ženskega slovničnega spola (npr. *krîj*, Red *křijî*, Oed *křijû*, Med *křijě* (Orlec na Cresu; Houtzagars 1985), *krî*, Red *křijî* (Bejska Tramuntana; Velčić 2003). Ta creški pojav z ženskim slovničnim spolom samostalnika, ki ga potrjuje tudi slovenščina z narečnim gradivom z območij brez osnove *krves-* (npr. v koroških Podravljah in Kostanjah ITed *krí*, Red *křijě* (SLA) < **krij-î*) in s historičnim gradivom,¹⁷ na eni strani potrjuje obstoj tudi iz drugih slovanskih virov rekonstruiran ženski sklanjatveni vzorec psl. **kry*, na drugi pa je sprememba sklanjatvenega vzorca lahko znak, da je bil predhodni nenavaden / izjemen, v sistemu torej moteč in da se je zato moral preoblikovati.

Osnova *kri-* pa se ni vnašala le v roditeljske tipe **krij-â*,¹⁸ ampak je iz vokalnih alternacij na ravni mikroareala tipa *krî*, Red *křęvęsa* (Avče; SLA) : *krî*, Red *kərvęsa*, Oed *s kərvęsam* (Kanal; SLA) mogoče videti, da se je po analogiji vnašala tudi v osnovo na *-s-*:

Red *krves-a* (= *kərvęs-a*) → *krives-a* (= *křęvęs-a*)

Iz sklonških oblik v posameznih govorih je nadalje tudi opaziti, da se skloni iz osnove na *kr(i)ves-* tvorijo tudi, kot da je tudi ta ženskega slovničnega spola (npr. v Solkanu ITed *krî*, RDMed *kərvęsi*, Oed *s kərvjûð* – SLA; v Trnovem Ied *krî*, Red *kərv'ęsa*, Med *u kərv'ęsę*, Oed *zəs kərv'ęsam/kərv'ęsju* – SLA; v Renčah ITed *krî*, RDMed *kərvîası*, Oed *kərvîasju* – SLA):

ITed *kri* : RDMed *kr(i)ves-i* : Oed *kr(i)ves-jo*

¹⁴ Osnova na *-s-* je bila evidentirana tudi v ljubiteljsko narejenem narečnem slovarju s Cerkljanskega, prim. *Ta uatrak ima niki prou u kəruęsu, de j tak nauižn* (Razpet 2006: 53) 'Ta otrok ima nekaj v krvi, da je tako predrzen'.

¹⁵ Trditve sloni na tipologiji Ied = Ted.

¹⁶ Po gradivu za SLA v Bovecu ITed *krî*, Red. *křjâ*, toda Oed *s křbjó*.

¹⁷ V 16. st. *kry shejen* 'Blutdurstig' (Megiser) < sln. **křiji žejen*, v 17. st. *pres křyi* 'incruentus' (Kastelec – Vorenc) < sln. **křiji*, v 18. st. *křiji poun* 'blutreich' (Gutsmann).

¹⁸ Neofonem *j* v osnovi *křij-* ima vlogo polnilca zeva in je torej morfofonemskega izvora.

2.1 Internoslovenski nastanek narečne sklanjatve *kri*, Red *kr(i)vesa*?

Oblak 1891: 47 in Ramovš 1941: 28, 1935: 60, 1952: 77, ki sta pojav osnove na *-s-* pri sklanjatvi samostalnika *krī* na zahodnem območju poznala, čeprav še nista bila seznanjena z njegovo strnjeno, nista poznala dejanskega areala pojavnosti osnove na *-s-*,¹⁹ oba pa tudi ne dejstva, da se osnova pojavlja v vseh stranskih sklonih,²⁰ sta sklepala, da predstavlja osnova na *-s-* v sklanjatvi samostalnika *kri* na tem območju inovacijo. Ramovš 1941: 28, ki se je spraševal, »kje je oblika, ki je posredovala med sklanjo imena *krī* in med *s-*sklanjo«, pa je – upoštevajoč, da je samo prehajanje osnov na *-o-* v osnove na *-s-* in obratno zelo pogosto in tudi staro – odgovor na vprašanje našel v predpostavljene narečnem refleksu Med **krə̃u*, ko pravi:

»Lokalna oblika *krivī* je v teh govorih, ki poznajo akcentski premik tipa *məglä* > *mə̃gla*, praviloma dala *krə̃u*, kar se je moglo smatrati za loc. k nom. *krə̃u* (končniški *-u* se je namreč reduciral), tak nom. pa je mogel biti le nom. moškega spola. Zaradi omenjene labilne razmejitev med *o-*jevskimi in *s-*ovskimi debli je k njemu mogla nastati tudi *s-*ovska oblika loc. *u krvēs* (*-i*, *-u*) in od tod se je pričela razširitev še na dat. in gen. Da je izhodna in tvorna točka bila loc., je razvidno tudi iz pomena »temperament«, kajti reklo »to mi je v krvi« pomeni *naravo*, *čud*, *temperament*.« (Ramovš 1941: 28)

Čeprav vsi evidentirani govori, ki v sklanjatvenem vzorcu *krī* izpričujejo vsaj eno obliko, tvorjeno iz osnove na *-s-*, naglasnega umika tipa *məglä* > *mə̃gla* sicer ne potrjujejo,²¹ ugovor glede tega bistveno ne zanika Oblakove in Ramovševe razlage o sekundarnem analoškem nastanku slovenske narečne osnove na *-s-* pri samostalniku *krī*, saj bi se v te govore osnova na *-s-* lahko prenesla iz bližnjih sosednjih. Utemeljeni dvom v tak njen nastanek pa poraja od osrednjega območja z osnovo *kr(i)ves-* geografsko oddaljeno in z nadiškim narečnim prostorom²² ločeno tersko narečje z rodilnikoma *ót krvě* / *ót krvě̃s* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361), ki pa naglasnega umika tipa *məglä* > *mə̃gla* ne pozna (prim. Ied *maylá*, Med *u maylé* – Spinozzi Monai 2009: 104, 347). Tu torej pogoji za internoslovenski nastanek analoške narečne osnove *kr(i)ves-* po Ramovševem vzorcu niso bili izpolnjeni. Razmere v terskem narečju, ki osnovo *krves-* ima, pa upravičeno porajajo dvom v analoški nastanek osnove *krves-* po Ramovševem vzorcu. Slovenska narečna osnova *krves-* je zato gotovo nastala drugače.

2.2 Praindoevropski samostalnik za *kri* je bil osnova na *-s-* proterokinetičnega sklanjatvenega tipa

V indoevropski besedni družini, kamor spada tudi psl. **kry*, **kr̥ve* ..., je stara osnova na *-s-* znana v sti. *kravīs-* s 'surovo, krvavo meso', gr. *κρέας* s, Red *κρέως* s, 'meso'

¹⁹ Oblak 1891: 45 je osnovo na *-s-* poznal le iz krajev Cerčno in Davča, Ramovš 1952: 77 pa je navedel, da oblike na *-s-* poznajo v Brdih, na Banjški planoti, na Tolminskem, Cerkljanskem in ob zgornji Soči.

²⁰ Čeprav je Oblak 1891: 45 zapisal, da se v narečju krajev Cerčno in Davča k Ied *kri* tvorijo Red *krvesa*, DLed. *krvesu*, Oed *krvesom*, je Ramovš 1941: 28 zapisal, da je raba osnove na *-s-* omejena na rodilnik, dajalnik in mestnik.

²¹ Po gradivu za SLA so to govori krajev Trenta, Drežnica, Kred.

²² Na območju nadiškega narečja osnova *kr(i)ves-* ni bila evidentirana.

in lat. *cruor* m, Red *cruōris* 'kri'.²³ Schindler 1975b: 265 je na podlagi fonetičnih, naglasnih in prevojnih karakteristik sti. *kravis-* in gr. κρέας le zanju predpostavil izvor v pide. proterokinetični naglasno-prevojni sklanjatvi ITed **kréuH₂-s-ø*, stran-skoslonsko **kreuH₂-és-* z analoškim vnosom polnostopenjskega korena iz ITed. Sama sem svojim študentom nakazala, da se je proterokinetična sklanjatev prvotno torej morala glasiti ITed **krúH₂-s* n, Red **kruH₂-és-s* in da je bila sekundarna sklanjatev, kjer se je ničtostenjski koren posplošil v vsem vzorcu, torej ITed **krúH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, lahko podlaga za nastanek psl. **kry*, Red **kr̥ve* 'sanguis' in stir. *crú*, Red *cráu* 'kri' (Furlan 2002/03):

Prvotna sklanjatev:

ITed <i>*kréuH₂-s-ø</i>	>	sti. <i>kravis</i> , gr. κρέας
Red <i>*kruH₂-és-s</i>	>	psl. <i>kr̥ve</i> , stir. <i>cráu</i>

Sekundarna sklanjatev s posplošenim ničtostenjskim korenem:

ITed <i>*krúH₂-s-ø</i>	>	psl. <i>kry</i> , stir. <i>crú</i>
Red <i>*kruH₂-és-s</i>	>	psl. <i>kr̥ve</i> , stir. <i>cráu</i>

Podrobno je to izvajanje s keltskega in praslovanskega zornega kota predstavil in natančno utemeljil Repanšek 2010: 163sl.

2.3 Praslovanski **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi* je bil samostalnik srednjega spola

Z eksterno evidenco (sti. *kravis-*, gr. κρέας) in proterokinetičnim sklanjatvenim vzorcem podkrepjena razlaga torej kaže, da je bil psl. **kry*, **kr̥ve* ... izvorno lahko samostalnik srednjega spola in da se je prehod med samostalnike ženskega spola – upoštevajoč, da je v večini slovanskih jezikov samostalnik **kry* dejansko ženskega slovničnega spola – začel že na praslovanski stopnji, sprožila pa ga je prekrivnost refleksov **kry* in **kr̥ve* z refleksi tipa Ied **svekr̥y* ž, Red **svekr̥ve* ženske sklanjatve na dolgi *ū*. Sledovi izhodišnega praslovanskega stanja pa se posredno še ohranjajo v slovenščini, kjer se refleks **kry* glede sklanjanja pri ITed še vedno obnaša kot samostalnik srednjega spola, neposredno pa v slovenskem narečnem gradivu z osnovo na *-s-*.

2.4 Stopnje razvoja iz pide. proterokinetične sklanjatve z ničtostenjskim korenem do stanja na slovenskem zahodnem narečnem obrobju

Iz izhodiščne proterokinetične paradigme ITed **krúH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, Ded **kruH₂-és-ej*, kjer je bilo roditeljsko sklonilo še atematsko tako kot v praslovanski proterokinetični ijevski in ujevski sklanjatvi (npr. Red **kōsti* < **-e₂-s*; Red **s₂ynu* < **-e₂-s*), so s fonetično pretvorbo nastali psl. refleksi **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi*:

²³ Lat. leksem je izvorno kolektiv **kruH₂ōs* (de Vaan 2008: 147) ← pide. **kréuH₂ōr* in glede prevojnega razmerja med korenem in pripono enak gr. ὕδωρ 'voda' za pide. **yéδōr*, σκῶρ 'blato, iztrebek' za pide. **sék'ōr*. O tovrstnih kolektivih Schindler 1975a.

Izhodiščno praslovansko stanje

ITed **krúH₂-s-ø* > psl. **kry*

Red **kruH₂-és-s* > psl. **kr̥ve*

Ded **kruH₂-és-ej* > psl. **kr̥vesi*

Ker je bila v praslovanščini bolj številčna in zato tudi bolj standardna sklanjatev osnov na *-s-* akrostatičnega tipa ITed **nebo*, Red **nebese*, Ded **nebesi* in ker je bila paradigmatska vez **kry* : **kr̥ve* delno prekrivna s sklanjatvenim vzorcem Ied **svekry* ž, Red **svekr̥ve*, Ded **svekr̥vi*, Ted **svekr̥vb̥*, se je sklanjatveni vzorec **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi* deloma naslonil na tip **nebo*, **nebese* ..., deloma pa na **svekry*, **svekr̥ve* ..., kar je na eni strani povzročilo, da se je Red **kr̥ve* zamenjal s **kr̥vese*, na drugi pa se je Ded **kr̥vesi* zamenjal s **kr̥vi*. Iz prvotno enega sklanjatvenega vzorca samostalnika za *kri* sta postopoma začela nastajati dva:

Prvotno psl. stanje	Vpliv <i>nebo</i> , <i>nebese</i>	Vpliv <i>svekry</i> ... <i>svekr̥vi</i>
ITed <i>*kry</i>	→ <i>*kry</i>	<i>*kry</i>
Red <i>*kr̥ve</i>	→ <i>*kr̥vese</i>	<i>*kr̥ve</i>
Ded <i>*kr̥vesi</i>	→ <i>*kr̥vesi</i>	<i>*kr̥vi</i>

Pod vplivom sklanjatve tipa *svekry* samostalnik **kry* ni dobil le za ta sklanjatveni vzorec karakterističnih novih sklonskih oblik **kry*, **kr̥ve*, ****kr̥vi***, ampak je spremenil tudi prvotni srednji spol v ženskega. To pa je zahtevalo nastanek tudi tožilnika **kr̥vb̥*.

Ko je v sklanjatvi na dolgi *ū* najbrž zaradi jezikovne ekonomije tožilnik ednine začel izpodrivati stari imenovalnik na *-y* (Ied **svekry*, Ted **svekr̥vb̥* → ITed **svekr̥vb̥*), je bil na pretežnem delu slovanskega prostora samostalnik za *kri* že povsem izenačen s samostalniki tipa *svekry* in zato se je tudi pri njem Ied **kry* zamenjal s tožilniško obliko **kr̥vb̥*. Izjemo temu stanju predstavlja stanje v slovenščini (razen vzhodnih obrobni območij), nekaterih čakavskih govorih, stari poljščini, slovinsščini in polabščini z ohranjenim starim Ied **kry*.

Splošno je znano, da je stari Red **kr̥ve* še ohranjen v stcsl. *kr̥ve* in da je bil drugod praviloma zamenjan z Red **kr̥vi*,²⁴ kar je samostalnik uvrstilo v ijevsko sklanjatev. Ker se ijevski sklanjatveni vzorec potrjuje v slovenščini z ITed *kr̥i* (Red *kr̥vi*) kot tudi npr. v hrvaščini z ITed *křv* (Red *křvi*) ali poljščini z IT *krew* (Red *krwi*), se je prehod vanj verjetno začel že v času, ko je bil samostalnik pod vplivom sklanjatvenega vzorca tipa *svekry* že feminiziran in ko Ted tipa **svekr̥vb̥* še ni začel izpodrivati Ied tipa **svekry*, sprožile pa so ga lahko oblike za Ded **kr̥vi* in Oed **kr̥vb̥j̥o*, ki so bile v oblikotvornem oziru prekrivne z oblikami iz ijevske ženske sklanjatve, prim. Ded **kosti* in Oed **kostj̥o*.

²⁴ Prim. vsaj še č. Red *krve* (ob ITed *krev*), srblg. *kr̥ve* (Hock 1992: II, 318), v slovenščini tersko *ót k̆rvé* ob *ót k̆rvěš* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361), nadiško *karvè* ob *karvi* (Špehonja 2003).

Prehod v ijevsko sklanjatev pred pojavom ITed *krъvъ*

Ied	* <i>kry</i>
Red	* <i>krъve</i> → * <i>krъvi</i>
Ded	* <i>krъvi</i>
Ted	* <i>krъvъ</i>
Oed	* <i>krъvъjъ</i>

Dejstvo, da se sklanjanje psl. *kry po novi sklanjatvi na dolgi *ū* ni ustalilo, ampak je bil samostalnik še nadalje dovzeten tudi za prehod v ijevski sklanjatveni vzorec, je bolj razumljivo, če vemo, da sklanjatev na dolgi *ū* samostalniku *kry ni bila inherentna in določena z izvorom v pide. korenskem samostalniku **kruH₂-*, ampak mu je zaradi osamljenosti sklanjatvenega vzorca osnove na -s- predstavljala samo trenutni domicil. Pri samostalnikih z inherentno sklanjatvijo na dolgi *ū* namreč prehodi v ijevsko sklanjatev niso znani.

2.5 Slovensko izhodiščno stanje do zahodnoslovenskega z ohranjeno osnovo *krves-*

Slovenski refleksi posameznih sklonskih oblik samostalnika *kry kažejo, da razen na vzhodnem obrobem območju imenovalniška raba refleksa Ted *krъvъ ni izpričana. Ker je raba ITed *kry v slovanskem jezikovnem prostoru osamljena in ker je na slovenskem vzhodu raba ITed *krъvъ znana, bi bilo možno, da je raba ITed *krî* namesto ITed *křv ali celo namesto Ied *krî*, Ted *křv*, kot je še znano v štajerskem govoru kraja Pivola, v slovenščini drugotna in da je nadomestila Ied *krî*, Ted *křv*. Pri taki razlagi slovenskega stanja ITed *krî* pa naletimo na težavo, ker jezikovne silnice za tak razvoj v kontekstu tradicionalne razlage psl. *kry in njegovih slovanskih odrazov ni mogoče najti. Ramovševa domneva, da naj bi na slovensko rabo ITed *krî* namesto pričakovane ITed *křv* vplivala ijevaska sklanjatev, ki je zahtevala izenačitev Ied z Ted (Ramovš 1941: 26; Ramovš 1952: 8), je sicer tipološko podprta s stanjem ITed *kôst*, a ne prepriča, ker je sln. refleks *krî* v izglasju v primerjavi z izglasji ijevskih samostalnikov tako zelo različen, da se možnost vpliva ne zdi verjetna. Do pojava rabe ITed *kry tudi ni prišlo v nobenem slovanskem jeziku, kjer so pri samostalniku *kry ijevške sklonske oblike dobro izpričane. Prav zato se zdi bolj realna in verjetna razlaga, da se v rabi ITed *krî* v slovenščini, tudi tam, kjer je feminiziran, še ohranja znak, da ta samostalnik v praslovanščini ni bil ženskega, ampak srednjega spola. Tudi v tem smislu se slovenščina lahko ponovno potrjuje kot eden od najbolj konzervativnih slovanskih jezikov, v katerem se je ohranilo precej več praslovenskih karakteristik kot v katerem koli drugem slovanskem jeziku.

Ker je raba ITed *krî* v ženskem slovničnem spolu v slovenščini večinska, na manjšem zahodnem območju s potrjeno osnovo *kr(i)ves-* pa je na podlagi sekundarno tvorjenih sklonov, kot so na Bovškem ITed *krî:*, Red *kărjâ:* (Ivančič Kutin 2007), v Logu pod Mangartom Red *kărjâ* – SLA, v Trenti *krî*, Red *kărjâ* – SLA, v Zatolminu ITed *krî*, Red *kărjâ*, Oed *s kărjâm* – SLA, v Tolminu Red *ardějčya krijâ* – SLA, mogoče upravičeno sklepati na ITed *krî* srednjega slovničnega spola, bi bilo za izhodiščno slovensko stanje treba predpostaviti vsaj dva sklanjatvena modela, in

sicer predominirajočega ITed *krî* ž z ijevskimi oblikami in arhaičnega izginjajočega ITed *krî* s z ohranjeno osnovo na *-s-*. Ker se je pri ijevsko sklanjanem samostalniku *krî* ž raba ITed *krî* še vedno ohranjala in ker je pri sklanjatvi na *-s-* oblika za ITed *krî* ponekod tudi nedvomno ženskega slovničnega spola (npr. v Tolminu *ardéjčce kri* 'rdeča kri', toda Red *ardéjčya krijà* in Med *u kərb'ěsu* – SLA), oba sklanjatvena modela izhodiščno slovensko verjetno nista bila arealno porazdeljena, ampak sta kot neomodel in arhemodel verjetno soobstajala drug ob drugem podobno, kot danes npr. soobstajata sklanjatvena modela *hčî* in *hčērka*, ki se v istem sporočilnem nizu lahko pojavljata drug ob drugem.²⁵

Sln. izhodiščni arhemodel ²⁶			Sln. izhodiščni neomodel		
Ied s	<i>*kry</i>	> <i>kri</i>	Ied ž	<i>*kry</i>	<i>kri</i>
Ted	<i>*kry</i>	> <i>kri</i>	Ted	<i>*kry</i>	<i>kri</i>
Red	<i>*kr̥vese</i>	> <i>krvesa</i>	Red	<i>*kr̥vi</i> ²⁷	<i>krvi</i>
Ded	<i>*kr̥vesu</i>	> <i>krvesu</i>	Ded	<i>*kr̥vi</i>	<i>krvi</i>
Med	<i>*kr̥vesu</i>	> <i>krvesu</i>	Med	<i>*kr̥vi</i>	<i>krvi</i>
Oed	<i>*kr̥vesom̥</i>	> <i>krvesom</i>	Oed	<i>*kr̥v̥j̥o</i>	<i>krvjo</i>

Prav soobstojanje je pri sklanjatvi samostalnika *krî* povzročalo, da sta drug na drugega lahko vplivala, tako da je neomodel ohranjal karakteristiko Ied s = Ted s iz arhemodela, arhemodel pa je pod vplivom neomodela deloma sprejemal karakteristike ijevskega sklanjatvenega vzorca, ki so se celo prenesle na sklone z ohranjeno osnovo na *-s-*, kot je bilo zgoraj že predstavljeno.

Dominirajoči neomodel je bil prevzet za standard knjižnega jezika, v ljudskem jeziku pa je bil prav zaradi izstopajočega neorganskega ITed *kri* ž podvržen nadaljnjim analoškim spremembam, ki so ITed *krî* preoblikovale tudi v *krîv*.²⁸

V arhemodelu, ki se je kot sklanjatvena posebnost s pretežno nepopolno sklanjatvijo ohranil na slovenskem zahodnem območju, so se pod vplivom neomodela posamezne sklonske oblike z osnovo na *-s-* zamenjevale s sklonskimi oblikami neomodela, kar je po govorih dalo zelo različno stanje, npr.:

²⁵ Prim. npr. izsek časopisne novice v internetnem viru delo.si, 10. 2. 2009: *Vlomilec je vdrl v enodružinsko hišo ... in z nožem umoril lastnika hiše, njegovo ženo in njuno desetletno hčerko. Trupla je odkrila 15-letna hči, ko se je vrnila domov iz šole.* (Podčrtala M. F.)

²⁶ S preoblikovanim prvotnim Red pod vplivom praslovanskih osnov na *-s-* in sekundarnim DMed na *-u*.

²⁷ Zamenjava Red **kr̥ve* s **kr̥vi* se v izhodiščni slovenščini še ni povsem izvršila, kot kaže tersko *ót kr̥vé* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361) in nadiško *karvè* ob *karvi* (Špehonja 2003).

²⁸ Tak refleks je znan npr. iz govorov štajerskih krajev Svetina, Šentjur, Žusem – Dobrina, Prevorje – Lopaca, Pilštajn, Pišcece (tu je ob refleksu *krîu* znan še *krî*), Vitanje, Skomarje, Žiče, Zafoš – Slovenska Bistrica, Gubno, verjetno pa tudi v notranjskem Podgradu (po gradivu SLA).

	Arhemodel	Kozana	Ročinj	Cerkno	Zgornja Sorica
Ied	<i>kri</i>	= <i>krî</i>	<i>krí</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Ted	<i>kri</i>	= <i>krî</i>	<i>krí</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>krvesa</i>	= <i>kərvêsa</i>	<i>kərvêsa</i>	<i>karvêsa/kərvî</i>	<i>karvêsa</i>
Ded	<i>krvesu</i>	= <i>kərvêsu</i>	∅	∅	∅
Med	<i>krvesu</i>	= <i>kərvêsu</i>	∅	∅	u kārḡ
Oed	<i>krvesom</i>	= <i>kərvêsam</i>	<i>s kərbêsom/s krvjḡ</i>	∅	∅

Vnos ijevskih sklonskih oblik v arhemodel pa je celo povzročil, da je stranskosklonska osnova *krves-* postala ženskega spola, npr.:

	Renče	Zatolmin
ITed	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvjá/kərvbiḡs</i>
Ded	<i>kərvîasi</i>	∅
Med	<i>kərvîasi</i>	<i>pər kərvbiḡs</i>
Oed	<i>kərvîasju</i>	<i>s kərvjám</i>

Ker je bila paradigmatska zveza ITed *kri*, Red *krvesa* neobičajna, se je osnova v ITed *kri* začela vnašati v osnovo *krves-* obeh slovničnih spolov, kar je dalo *krives-*, npr.:

	Most na Soči	Breginj	Avče
ITed	<i>krî</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>křebîḡs</i>	<i>do krîbas</i>	<i>křevḡsa</i>
Ded	<i>křebîḡs</i>	∅	∅
Med	<i>pər křebîḡs</i>	∅	∅
Oed	<i>s křebîḡsam/s křviḡ</i>	∅	∅

3 Na podlagi prikazane razlage nastanka zahodnoslovenske narečne osnove *krves-* prek psl. **kr̥ves-* iz pide. narečne osnove na *-s* **kruH₂-es-* s 'kri, krvavo meso, meso', ki izvira iz istega proterokinetičnega naglasno-prevojnega sklanjatvenega vzorca ITed **kr̥euH₂-s-∅*, Red **kruH₂-és-s* kot sti. *kraviš-*, gr. κρέας in lat. *cruor*, bi bilo pričakovati, da se arhaična osnova **kr̥ves-* v slovenskem svetu posredno potrjuje v tvorjenkah psl. samostalnika ITed **kry*, Red **kr̥ve*, Ded **kr̥vesi*. Pa ni tako. Čeprav to dejstvo lahko resno ogroža razlago osnove *krves-* kot starine slovenskega in slovanskega leksikalnega fonda, tiči vzrok za njeno popolno izginotje v tvorjenkah verjetno prav v njeni sklanjatvi, ki je bila od zgodnje praslovanščine dalje zaradi osamljenega sklanjatvenega vzorca stalni predmet naslanjanja na druge bolj žive in aktualne sklanjatvene vzorce, na zahodnem slovenskem območju pa se je ohranila, ker je to območje jezikovno konzervativno. Če so v zgodnji praslovan-

ščini ali morda še kasneje tvorjenke z osnovo **kr̥ves-* 'kri' morda obstajale,²⁹ so bile gotovo posodobljene z najbolj dominantno osnovo **kr̥v-* iz Red. **kr̥ve* < pide. nar. Red **kruH₂-és-s* in slovensko zahodno območje z osnovo *krves-* pri tem ni bilo izjema.

Ob tem je treba omeniti, da se niti po stari razlagi psl. Red **kr̥v-e* iz korenskega samostalnika z Red **kruH₂-és* in niti po tu predstavljeni iz samostalnika na *-s-* z Red **kruH₂-és-s* v praslovanščino fonetično ne bi razvila v psl. **kr̥ve*. Zaradi laringala **H₂* levo od samoglasnika *e* bi bil fonetično pričakovan refleks Red **kr̥vo*, po tu predstavljeni razlagi pa tudi Ded **kr̥vos-i*. Toda na morfoloških šivih se sistemska fonetika tudi ne realizira, ker se zaradi težnje po prepoznavnosti slovničnih končnih in nekončnih morfemov prvotno fonetično stanje rado hitro ponovno vzpostavi, kot ponazarja npr. gr. ὀστέον s 'kost' < **H₂ostH₂-ei-o-m*, prim. sti. *ásthi* s 'kost', psl. Red **p̥ōti* < **p̥ōtH₂-ei-s*, prim. sti. *pánthā-* / *path-* m/ž 'pot' ipd., in kot se je zgodilo tudi v primeru sklanjatvenega vzorca psl. **kry*.

Toda v hrvaščini je znan fitonim *krvosnica* 'Sanguisorba', tudi *krvošnica* 'Sanguisorba', ki je bil Skoku: II, 217 nerazumljiva tvorba, ki jo je le poskusno izvedel iz **kr̥vo-s̥s-bn-ica* *'takšna, ki sesa kri' in zaradi fonetične prepreke – iz take predloge bi dobili hrv. **krvosasnica* – domneval, da je bil samostalnik po haplogiji skrajšan za zaporedje *-s̥s-*. Ker se v češčini istemu fitonimu pravi *krvavec* in tudi *krvavnik* – rastlino se je v ljudski medicini uporabljalo za zaustavljanje krvi (Machek 1954: 107) –, se za hrvaški fitonim ponuja razlaga, da je bil pridevnik **kr̥vos̥n̥b*, iz katerega je po posamostaljenju s pripono *-ica* nastalo *krvosnica*, izpeljan iz samostalniške osnove **kr̥vos-* 'kri'. Morda se le v tem fitonimu ohranja izpeljanka iz praslovanške osnove na *-s-* z ohranjenim fonetičnim refleksom iz pide. osnove **kruH₂-es-* n 'kri' > psl. **kr̥vos-*, še preden je bila iz morfoloških razlogov posodobljena v **kr̥ves-*.

4 Sklep

V izhodiščnem praslovanškem sistemu je bil samostalnik za kri osnova na *-s-* srednjega slovničnega spola ITed **kry*, Red **kr̥ve*, **kr̥vesi*, ki je nadaljeval praindoevropski že narečni proterokinetični sklanjatveni vzorec ITed **kruH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, Ded **kruH₂-és-ej* iz prvotnega ITed **kr̥uH₂-s-ø* (> sti. *kravis*, gr. κρέας), Red **kruH₂-és-s* (> psl. **kr̥ve*, stir. *cráu*). Ker je bil sklanjatveni vzorec samostalnika srednjega spola osamljen (ali redek?), se je že v praslovanščini deloma preoblikoval na podlagi bolj standardne sklanjatve osnov na *-s-* akrostatičnega tipa ITed **nebo*, Red **nebesē*, Ded **nebesi*, deloma pa na podlagi sklanjatvenega vzorca osnov na dolgi *ū* tipa Ied **svekr̥y* ž, Red **svekr̥ve*, Ded **svekr̥vi*, Ted **svekr̥vb*, kar je na eni strani dalo ITed **kry*, Red **kr̥vese*, Ded **kr̥vesi* ..., na drugi pa Ied ž **kry*, Red **kr̥ve*, Ded **kr̥vi*, Ted **kr̥vb* ... Samostalnik Ied **kry*, Red **kr̥ve* novega, ženskega slovničnega spola je postal prevladujoč in je v nadaljnjem ra-

²⁹ Osnova na *-s-* pri tej pide. besedni družini tudi v drugih ide. jezikih besedotvorno ni bila produktivna.

zvoju pridobival še karakteristike ijevskega sklanjatvenega vzorca (npr. sln. ITed *krī*, Red *krvī*, hrv. IT *křv*, Red *křvi*, p. ITed *crew*, Red *krwi*), samostalnik srednjega spola ITed **kry*, Red **kr̥vese*, Ded **kr̥vesi* ... pa se je ohranil le na zahodnem slovenskem območju, kjer je osnova na -s- vidna še v vseh stranskih sklonih (npr. v obsoški Kozani ITed *krī*, Red *k̥rvēsa*, DMed *k̥rvēsu*, Oed *k̥rvēsam*), deloma pa so jo zamenjale oblike ijevske deklinacije (npr. cerkljansko ITed *k'ri*, Red *k̥r'wi*, Med *k̥r'więsu*, Oed *k̥r'w'juo*; v banjškem Ročinju Ied *kri*, Red *k̥rvēsa*, Oed *s k̥rvjō/s k̥rbēsom*). Drugi, posredni znak, da je bil psl. **kry*, **kr̥ve* samostalnik srednjega spola, se ohranja tudi v slovenščini, saj se refleks **kry* glede rabe ITed *krī* še vedno obnaša kot samostalnik srednjega spola. Posredno to dokazujejo tudi posamični na zahodu izpričani stranski skloni tipa Red *krij-a* 'krvi', npr. na Bovškem Red *k̥rjā*., v Logu pod Mangartom Red *k̥rjā*, v Trenti Red *k̥rjā*, v Zatolminu Red *k̥rjā*, Oed *s k̥rjām*, v Tolminu Red *ardějčya krijā* 'rdeče krvi'.

Vzrok za popolno izginotje osnove **kr̥ves-* v slovanskih tvorjenkah verjetno tiči v sklanjatvenem vzorcu samostalnika, ki se je od zgodnje praslovanščine dalje zaradi redkosti stalno naslanjal na druge bolj žive in aktualne. Če so v zgodnji praslovanščini ali morda še kasneje tvorjenke z osnovo **kr̥ves-* 'kri' obstajale, so bile gotovo posodobljene z najbolj dominantno osnovo **kr̥v-* iz Red **kr̥ve* < pide. nar. Red **kruH₂-és-s*.

Viri in literatura

- Attems 1993 = Karel Mihael Attems, *Slovenske pridige*, za prvo objavo pripravila in s spremnimi besedili opremila Lojzka Bratuž, Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1993.
- Dolenc 1984 = Janez Dolenc, Tolminski lokalizmi pri Preglju, v: *Pregljev zbornik*, ur. Joža Mahnič, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, 63–70.
- Elezović 1932 = Gligorije Elezović, *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta I*, Beograd: Grafički umetnički zavod Planeta, 1932.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnskeho* 1–, Praha, 1989–.
- ÈSSJa = *Ètimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov* I–, Moskva, 1974–.
- Furlan 2002/03 = Metka Furlan, *Členitev (pra)indoevropsčine*. Izroček k predavanju Hetiščina 2002/03.
- Hock 1992 = Wolfgang Hock, *Der Flexionsakzent im mittelbulgarischen Evangelie 1139 I: Akzentgrammatik, II: Akzentwörterbuch*, München: Verlag Otto Sagner, 1992.
- Houtzagers 1985 = H. P. Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam: Rodopi, 1985.
- Ivančič Kutin 2007 = Barbara Ivančič Kutin, *Slovar bovškega govora*, Ljubljana: Založba ZRC, 2007.
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Virgade 2: rječnik*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgladu besedišča: doktorska disertacija*, Ljubljana: [Karmen Kenda-Jež], 2002 (razmnoženo). (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5JJVA2QQ>, dostop 7. 10. 2011.)
- Machek 1954 = Václav Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
- Merkù MDT = Pavle Merkù, *Materiali per un dizionario del dialetto sloveno del Torre = Gradivo za slovar terskega narečja*. Hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani.
- NIL 2008 = Dagmar S. Wodtko – Britta Irslinger – Carolin Schneider, *Nomina im indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.
- Oblak 1891 = Vatroslav Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, *Archiv für slavische Philologie* 30 (1891), 25–68.
- Pokorny 1959 = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*, Bern – München: Francke Verlag, 1959.
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Ramovš 1941 = Fran Ramovš, Iz pojavov soglasniške sklanje, *Slovenski jezik* 4 (1941), 26–32. (Ponatis v: Fran Ramovš, *Zbrano delo* 2, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, 1997 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/II), 315–321.)
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija (izd.) – DZS (zal.), 1952.
- Razpet 2006 = Marko Razpet, *Kako se reče po cerkljansko*, Cerčno: Občina – Ljubljana: Jutro, 2006.
- Repanšek 2010 = Luka Repanšek, Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko *kry in staroirsko *crú* 'kri', *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 1, 163–170.
- Schindler 1975a = Jochem Schindler, L'apophonie des thèmes indo-européens en -r/n-, *Bulletin de la Société linguistique de Paris* 70 (1975), št. 1, 1–10.
- Schindler 1975b = Jochem Schindler, Zum Ablaut der neutralen s-Stämme des Indogermanischen, v: *Flexion und Wortbildung: Akten der V. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Regensburg, 9.–14. September 1973*, ur. Helmut Rix, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1975, 259–267.
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SLA = gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Spinozzi Monai 2009 = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine: Consorzio universitario del Friuli – Sankt-Peterburg: St.Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences – Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009.
- Špehonja 2003 = Nino Špehonja, *Vocabolario del Nediško*. (http://www.lintver.it/pdf/vocabolario_nationiano-italiano.pdf, dostop 1. 7. 2009.)

Tentor 1950 = Mate Tentor, Leksička slaganja creskog narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika, *Razprave razreda za filološke in literarne vede I*, Ljubljana: SAZU, 1950.

de Vaan 2008 = Michiel de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*, Leiden – Boston: Brill, 2008.

Velčić 2003 = Nikola Velčić, *Besedar Bejske Tramuntane*, Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Beli: Tramuntana – Rijeka: Adamić, 2003.

Slovenian dialect *kri*, *kr(i)vesa* ‘blood’: The original declension pattern of Proto-Slavic **kry* ‘blood’

Summary

In the initial Proto-Slavic system the noun for ‘blood’ was the neuter *s*-stem noun NASg **kry*, Gsg **kr̥ve*, **kr̥vesi*, which continued the (already dialect) Proto-Indo-European proterokinetic declension pattern NASg **krúH₂-s-ø*, Gsg **kruH₂-és-s*, Dsg **kruH₂-és-ej* from original NASg **kréuH₂-s-ø* (> Skt. *kravis*, Gk. *κρέας*), Gsg **kruH₂-és-s* (> PSI. **kr̥ve*, Skt. *cráu*). Because the declension pattern for this neuter noun was isolated (or rare?), already in Proto-Slavic it was partially reshaped on the basis of the more standard declension of *s*-stems of the acrostatic type NASg **nebo*, Gsg **nebesē*, Dsg **nebesi*, and partially on the basis of the *ū*-stem declension pattern of the type Nsg **svekr̥y* f., Gsg **svekr̥ve*, Dsg **svekr̥vi*, Asg **svekr̥vb*, which on the one hand yielded NASg **kry*, Gsg **kr̥vese*, Dsg **kr̥vesi* etc., and on the other hand Nsg f. **kry*, Gsg **kr̥ve*, Dsg **kr̥vi*, Asg **kr̥vb* etc. The new feminine noun Nsg **kry*, Gsg **kr̥ve* became dominant and in its further development it also obtained the characteristic *i*-stem declension pattern (cf. Sln. NASg *krī*, Gsg *krvī*, Cro. NASg *křv*, Gsg *křvi*, Pol. NASg *krew*, Gsg *krwi*), whereas the neuter noun NASg **kry*, Gsg **kr̥vese*, Dsg **kr̥vesi* etc. was preserved only in western Slovenian ethnic territory, where the *s*-stem can still be found in all oblique cases (e.g., in Kozana on the Soča River NASg *krī*, Gsg *kārvēsa*, DLsg *kārvēsu*, Isg *kārvēsām*), and these were partially replaced by the *i*-declension forms (e.g., in Cerkno NASg *k'ri*, Gsg *kār'wi*, Lsg *kār'wiēsu*, Isg *kār'wjuō*; in Ročinj in the Banjšice area Nsg *krī*, Gsg *kārvēsa*, Isg *s křvjō' / kārβēsom*). Another indirect indication that PSI. **kry*, **kr̥ve* was a neuter noun is also preserved in Slovenian because the reflex of **kry* with regard to NASg *krī* still behaves like a neuter noun. This is also shown sporadically in western territory in attested oblique cases of the type Gsg *krij-a* (Standard Sln. *krvi*); for example, in the Bovec area Gsg *kārvā*·, in Log pod Mangartom Gsg *kārvā*, in Trenta Gsg *kārvā*, in Zatoľmin Gsg *kārvā*, Isg *s kārvām*, and in Tolmin Gsg *ordéjčya krijā* ‘red blood’.

The reason for the complete disappearance of the root **kr̥ves-* in Slavic derivatives probably lies in the declension pattern of the noun, which from early Proto-Slavic onwards constantly inclined towards other more productive and current declension patterns. If derivatives with the stem **kr̥ves-* ‘blood’ existed in early Proto-Slavic or perhaps even later on, they must have been reworked using the most dominant stem **kr̥v-* from Gsg. **kr̥ve* < PIE. dial. Gsg **kruH₂-és-s*.